

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

SESHL.2

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

PUDUNGWANA 2020

MATSHWAO: 80

NAKO: Dihora tse 2½

Pampiri ena e na le maqephe a 29.

MORNING SESSION

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLAHOBUWA

1. Bala ditaelo tsena ka hloko pele o qala ho araba dipotso.
2. O se ke wa latella ho bala pampiri yohle. Tadima pele papetla ya dikahare leqepheng le latelang lena, mme o tshwaye dinomoro tsa dipotso tse botsitsweng dibukeng tseo o ithutileng tsona selemong sena. Ha o entse sena, bala dipotso tseo, mme e be o kgetha tseo o ratang ho di araba.

3. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Dithothokiso	(30)
KAROLO YA B:	Padi/Sengolwa sa Boholoholo	(25)
KAROLO YA C:	Tshwantshiso	(25)

4. Araba dipotso TSE HLANO kaofela: TSE THARO (3) KAROLONG YA A, E LE NNGWE (1) KAROLONG YA B le E LE NNGWE (1) KAROLONG YA C ka mokgwa ona:

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO

Dithothokiso tseo o di rutilweng – Araba dipotso TSE PEDI.

Thothokiso eo o sa e rutwang – O TLAMEHA ho araba potso ena.

KAROLO YA B: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO

Araba potso E LE NNGWE: Padi kapa Sengolwa sa Boholoholo

KAROLO YA C: TSHWANTSHISO

Araba potso E LE NNGWE.

5. KGETHO YA DIPOTSO KAROLONG YA B (PADI) kapa SENOLWA SA BOHOLOHOLO LE YA C (TSHWANTSHISO)

- Araba potso ya padi/ya sengolwa sa bohoholo le tshwantshiso tseo o ithutileng tsona FEELA.
- Araba potso E LE NNGWE E TELELE le E LE NNGWE ya dipotso TSE KGUTSHWANE. Haeba o araba potso ya moqoqo KAROLONG YA B, o lokela ho araba dipotso tse kgutshwane KAROLONG YA C. Haeba o araba potso tse kgutshwane KAROLONG YA B, o lokela ho araba potso ya moqoqo KAROLONG YA C. Sebedisa lenanennetefatso le hlahisitsweng leqepheng la 5 ho o thusa ho etsa kgetho ya hao.

6. BOLELELE BA DIKARABO

- Potso ya moqoqo ya Dithothokiso e lokela ho arajwa ka mantswa a ka bang 250–300.
- Potso ya moqoqo ya Padi/ya Sengolwa sa Boholoholo le Tshwantshiso e lokela ho arajwa ka mantswa a ka bang 400–450.
- Bolelele ba dikarabo tsa dipotso tse kgutshwane bo tla laolwa ke kabo ya matshwao. Tsepama potsong, mme o se ke wa tswa lekoteng.

7. Latela ditaelo tse hlahang qalong ya KAROLO ka NNGWE ka hloko.

8. Nomora dikarabo tsa hao jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ena ya dipotso.
9. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
10. Sebedisa nako ya hao ka mokgwa o latelang:

KAROLO YA A: Metsotso e 40
KAROLO YA B: Metsotso e 55
KAROLO YA C: Metsotso e 55
11. Ngola ka mongolo o makgethe, mme o balehang.

LEQEPHE LA DIKAHARE

Dintlha tse hlalitsweng leqepheng lena di tla o thusa ho kgetha dipotso tseo o ratang ho di araba ntle le ho qobelleha hore o bale pampiri yohle.

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO			
Dithothokiso tseo o di rutilweng: Araba dipotso TSE PEDI feela ho tsena.			
NOMORO YA POTSO	MOFUTA WA POTSO	MATSHWAO	NOMORO YA LEQEPHE
1. 'Ba ileng, ba ile'	Potso ya moqoqo	10	6
2. 'Se ikgantshel!'	Dipotso tse kgutshwane	10	7
3. 'Ke ne nka balehela kae?'	Dipotso tse kgutshwane	10	8
4. 'O wa ka, ke wa hao'	Dipotso tse kgutshwane	10	9
MMOHO LE			
Thothokiso eo o sa e rutwang: O TLAMEHILE ho araba potso ena.			
5. 'Dithethefatsi'	Mofuta wa dipotso tse kgutshwane	10	10
KAROLO YA B: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO			
ELA HLOKO: Araba potso E LE NNGWE e telele le E LE NNGWE ya TSE KGUTSHWANE. Ha o araba potso e telele KAROLONG YA B, o lokela ho araba e kgutshwane KAROLONG YA C. O lokela ho araba potso E LE NNGWE feela KAROLONG YA B le YA C.			
PADI: Araba potso E LE NNGWE feela bukeng eo o e rutilweng.			
6. <i>Botsang lebitla</i>	Potso ya moqoqo	25	11
7. <i>Botsang lebitla</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	11
8. <i>Diepollo</i>	Potso ya moqoqo	25	14
9. <i>Diepollo</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	14
10. <i>Mme</i>	Potso ya moqoqo	25	16
11. <i>Mme</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	16
12. <i>Tutudu ha e patwe</i>	Potso ya moqoqo	25	18
13. <i>Tutudu ha e patwe</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	18
KAPA			
SENGOLWA SA BOHOLOHOLO: Araba potso E LE NNGWE feela ho sengolwa sa bohoholo.			
14. <i>Ke qati e a lomisanwa</i>	Potso ya moqoqo	25	20
15. <i>Ke qati e a lomisanwa</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	20
KAROLO YA C: TSHWANTSHISO			
Araba potso E LE NNGWE feela bukeng eo o e rutilweng.			
16. <i>Seyalemoya</i>	Potso ya moqoqo	25	22
17. <i>Seyalemoya</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	22
18. <i>Haeso Mafotholeng</i>	Potso ya moqoqo	25	25
19. <i>Haeso Mafotholeng</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	25
20. <i>Lejwe la kgopiso</i>	Potso ya moqoqo	25	27
21. <i>Lejwe la kgopiso</i>	Dipotso tse kgutshwane	25	27

ELA HLOKO: DIKAROLONG tsa B le C, e NNGWE ya dipotso tse arajwang e tlameha ho ba ya MOQOQO, ha e nngwe e lokela ho ba ya di dipotso TSE KGUTSHWANE. Ha o a lokela ho araba dipotso TSE PEDI tsa mofuta wa moqoqo kapa TSE PEDI tsa mofuta wa dipotso tse kgutshwane.

LENANENNETEFATSO

Sebedisa lenanennetefatso lena qetellong ho nnetefatsa hore na efela o arabile dipotso tse hlokehang.

KAROLO	NOMORO TSA DIPOTSO	PALO YA DIPOTSO TSE LOKELANG HO ARAJWA	TSHWAYA (√)
A: DITHOTHOKISO (<i>tseo o di rutilweng</i>) (Potso ya moqoqo KAPA dipotso tse kgutshwane)	1–4	2	
A: DITHOTHOKISO (<i>eo o sa e rutwang</i>) (Dipotso tse kgutshwane)	5	1	
B: PADI (Potso ya moqoqo KAPA ya dipotso tse kgutshwane)	6–13		
KAPA		1	
B: SENGOLWA SA BOHOLOHOLO (Potso ya moqoqo KAPA ya dipotso tse kgutshwane)	14–15		
C: TSHWANTSHISO (Potso ya moqoqo KAPA ya dipotso tse kgutshwane)	16–21	1	
PALO YOHLE YA DIPOTSO TSE LOKELANG HO ARAJWA.		5	

ELA HLOKO: DIKAROLONG TSA B le C, nnetefatsa hore o arabile potso E LE NNGWE YA MOQOQO le E NNGWE YA DIPOTSO TSE KGUTSHWANE. Ha o a lokela ho araba potso TSE PEDI tsa moqoqo kapa TSE PEDI tsa dipotso tse kgutshwane.

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO

Karolong ena o botsitswe dithothokiso TSE HLANO (POTSO YA 1–5). Araba dipotso TSE THARO feela.

DITHOTHOKISO TSEO O DI RUTILWENG

Kgetha mme o arabe dipotso TSE PEDI feela dithothokisong tseo o di rutilweng selemong sena (POTSO YA 1 ho isa ho POTSO YA 4). O TLAMEHA ho araba POTSO YA 5, e leng thothokiso eo o sa e rutwang.

POTSO YA 1: POTSO E TELELE YA MOQOQO

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba potso e latelang.

BA ILENG, BA ILE – JG Mocoancoeng

- 1 Diolo tse ngata, tse motopo,
- 2 Mahlabatheng kwana Sahara,
- 3 Di supa moo re phomotseng,
- 4 Bahale ba ntwā ya Hitlāra,
- 5 Sera sa tokoloho.

- 6 Re ne re bitswe ke balaodi,
- 7 Ba re e wetse kgomo Yuropo.
- 8 Ra tela menyaka le maifo,
- 9 Ho e namola e kgubedu,
- 10 Ntwā mahlomola.

- 11 Setumo e ne e se sepheo sa rona;
- 12 Dikgabiso re ne re sa di natse,
- 13 Ho lwana e ne e le mosebetsi wa rona,
- 14 Re lebaleng, le itshebeletse.
- 15 Ba ileng ba ile.

- 16 Leha re le hole le lona,
- 17 Re arohantswe ke dithota le mawatle,
- 18 Ka dipelo re haufi.
- 19 Lona, tswelang pele,
- 20 Re tla ithoballa.

- 21 Le se ke la re hlorela;
- 22 Phethisang takatso tsa rona;
- 23 Le hlole bora malapeng a lona,
- 24 Re phomole, le fumane kgotso,
- 25 Eo re e shwetseng.

Mongodi o atlehile ho sebedisa dikapuo le kgetho ya mantswe ho hlakisa molaetsa wa thothokiso ena. Dumellana kapa o hanane le polelo ena. Karabo ya hao e be bolelele ba mantswe a 250–300.

[10]

POTSO YA 2: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang.

SE IKGANTSHE! – TJ Mahapa

- 1 Se ka ikgantsha hle ngwaneso,
2 Fatshe le a potoloha, ke lebidi;
3 Ba neng ba tshwana le wena,
4 Kajeno ba tseba ho dumedisa.
- 5 Se ka ikgantsha hle ngwaneso,
6 Ha o thotse bohobe ba ho ja,
7 Nthwena ke ntlole ke o tlole,
8 Kajeno ke wena, hosane ke nna.
- 9 Ba kae boRamabenkele ngwaneso?
10 Ba neng ba ikgantsha tje ka wena,
11 Fu ba iphenithile la Judase Iskariotha;
12 Le wena lemoha se ka ikgantsha hle!
- 13 O kae morui elwa wa mohlala monene?
14 Kajeno o ja jwang le dikgomo,
15 O phela ka dilopi, ke mokopakopa;
16 Le wena se ka wa ikgantsha hle!
- 17 O kae Raselakga elwa wa moruihadi?
18 Ke elwa maphaong, kgohlong tsa dithaba,
19 Kajeno o tshaba ho teanya mahlo le batho,
20 Hoba o ne ikgantshetsa batho jwalo ka wena.
- 21 Se ikgantshe hle ngwaneso,
22 Hopola molao wa Jehova moetsi wa tsohle,
23 Bohlweki le boikokobetso di pela Hae ka mehla;
24 Tsohle tsa rona ha di tlotlise Yena.

- 2.1 Fana ka molathothokiso moo ho sebedisitsweng kgonyetso temanathothokisong ya 1. (1)
- 2.2 Qolla molathothokiso O LE MONG moo ho sebedisitsweng lehlaso ditemathothokisong tse pedi tse qalang. (1)
- 2.3 Fana ka moelelo o otlohileng wa molathothokiso wa 14. (2)
- 2.4 Ke maikutlo afe a qholotswang ke thothokiso ena yohle? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 2.5 Kgefutsohare e sebedisitsweng molathothokisong wa 18 e sebedisitse ka sepheo sefe? (2)
- 2.6 Akaretsa molaetsa wa thothokiso ena ka polelo E LE NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

[10]

POTSO YA 3: POTSO TSE KGUTSHWANE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang.

KE NE NKA BALEHELA KAE? – KPD Maphalla

- 1 Eitse ha a se a papaetse, Mohahlaula.
- 2 Dinaha tsena a se a di paroleditse;
- 3 Eitse ha a bona belo le fela thota e sala
- 4 A itshetleha ka sefate, a sheba hodimo.

- 5 O ne a se a le mehwabadi, Mohahlaula,
- 6 A le maoma a le metwa, a tshabeha,
- 7 E ne e le kgale lefatshe le mo thetsaka,
- 8 Le mo tshepisa ho lona borena bo sa feleng.

- 9 Jwale a itshetleha ka sefate, Mohahlaula,
- 10 Jwale a sheba hodimo lehodimong mosepedi;
- 11 A hweshetsa ka la boikokobetso, a bua le Modimo
- 12 A re ke ne nka balehela kae, Ntate?

- 13 Ke ne nka balehela kae Ramahodimo,
- 14 Ke ne nka balehela kae ha ho le hobe?
- 15 Ha meya ya bophelo e foka haholo
- 16 Ke ne nka balehela kae ha e se ho wena?

- 17 Ke ne nka balehela kae Radinaledi,
- 18 Ke ne nka balehela kae ha ho le bosula?
- 19 Ha difefo tsa bophelo di mpatetse
- 20 Ke ne nka balehela kae ha e se ho wena?

- 21 Ke ne nka balehela kae Ramasedi,
- 22 Ke ne nka balehela kae ha ho le lefifi?
- 23 Ha mahadima a benya, tolo le thwathwaretsa
- 24 Ke ne nka balehela kae ha e se ho wena?

- 3.1 Qolla mola temanathothokisong ya 1 moo ho sebedisitsweng kgefutsohare, o be o bolele hore e sebedisitswe ka sepheo sefe. (3)
- 3.2 Phetapheto ya moelelo e fumanwang temanathothokisong ya 2 e totobatswa ke mantswe afe? (1)
- 3.3 Ke maikutlo afe a qholotswang ke thothokiso ena yohle? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 3.4 Bolela mofuta wa karaburetso e fumanwang molathothokisong wa 23. (1)
- 3.5 Fana ka molathothokiso moo ho sebedisitsweng molamotjetje temanathothokisong ya 5. (1)
- 3.6 Akaretsa molaetsa wa thothokiso ena ka polelo E LE NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

[10]

POTSO YA 4: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang.

O WA KA, KE WA HAO – KPD Maphalla

- 1 Le ha o ka rehwa thokolosi, moloi hantle,
 2 Wa hla wa rehwa Diabolose, Ramautla;
 3 Le ha o ka thetwa thotobolong ke shebile,
 4 Wa haswa ka moswang le ka matlakala;
 5 O wa ka, ke wa hao.
 6 Bobedi re ba Modimo.
- 7 Bobedi re ba Modimo moratuwa,
 8 Ramasedi o moholo, o a phela;
 9 Le ha dikgukguni di ka kgukguna le ka kgitla,
 10 Dira tsa rera merero, tsa rala meralo;
 11 O wa ka, ke wa hao.
 12 Bobedi re ba Modimo.
- 13 Bobedi re ba Modimo hakwe la pelo,
 14 Atleng tsa Ramahodimo ha re a lahleha;
 15 Le ha ho ka foka meya ha ruthutha difefo,
 16 Mahadima a benya, batho ra fetlama;
 17 O wa ka, ke wa hao.
 18 Bobedi re ba Modimo.
- 19 Modimo o nthuse ke o rekele lehodimo
 20 Le ha bokowa bo nkgina, bo nkganela;
 21 Le ha lesira la botho le mphoufaditse,
 22 Ke tsamaya ke kgetshemelaka letsatsi le tjhabile;
 23 O wa ka, ke wa hao.
 24 Bobedi re ba Modimo.

- 4.1 Qolla molathothokiso O LE MONG feela moo ho sebedisitsweng lehlaso. (1)
- 4.2 Kgefutsohare e fumanwa molathothokisong ofe temanathothokisong ya 1? (1)
- 4.3 Ke maikutlo afe a qholotswang ke thothokiso ena yohle? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 4.4 Hlalosa hore sethothokisi se sebedisitse pheteletso molathothokisong wa 19 jwang ho hlakisa moelelo wa wona. (2)
- 4.5 Fana ka moelelo o otlohileng wa molathothokiso wa 21. (2)
- 4.6 Akaretsa molaetsa wa thothokiso ena ka polelo E LE NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

(2)
[10]

MMOHO LE

THOTHOKISO EO O SA E RUTWANG

O TLAMEHILE ho araba potso ena.

POTSO YA 5: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang.

DITHEHEFATSI – M Mohapi

- 1 Motho a iphetola serephamolomo
- 2 A dutla diqenqe sa nyalasi e kula,
- 3 Mathe a nepoloha sa hlama e nyokotseng,
- 4 Boko bo shwele monga bona a phela,
- 5 Motjha tshaba dithethefatsi.
- 6 Di mabitso bongata tsena dintho,
- 7 Hoseng ho buuwa ka nyaope e bolelwang,
- 8 Thapama re bolellwa ka tlama se maele, matekwane,
- 9 Ka shwalane motho o rorisa pidisi motabola hlooho,
- 10 Motjha tshaba dithethefatsi.
- 11 Metswako ha se ya lena la ba utlwang,
- 12 Metswako ke tjhefo ya ditweba serinyi,
- 13 Petleleng tse kgolo pidisi di fedile
- 14 Thena di kopanya metswako di a tsuba,
- 15 Motjha tshaba dithethefatsi.
- 16 La tjhaba mokola o le ntlwanatshwana,
- 17 Ntlwanatshwana ha mmamiritshwana swe!
- 18 Mokola o duletse ho botsa batho a sa qete,
- 19 Kajeno o ditlhong jwalo ka tlhlong,
- 20 Motjha tshaba dithethefatsi.
- 21 Bohlale bo fedile motho o sepetlele,
- 22 Phateng tse tjhesang o rapame o a opelwa,
- 23 Melomo e ruruhile eka sesuma sa nama,
- 24 Nko ke serumula, hlooho eka ya lesetlaoka,
- 25 Motjha tshaba dithethefatsi.

- 5.1 Lehlaso le fumanwa melathothokisong efe thothokisong ee? Qolla molathothokiso O LE MONG feela. (1)
- 5.2 Qolla lebitsomamarane le fumanwang temanathothokisong ya 1. (1)
- 5.3 Qolla molathothokiso moo ho sebedisitsweng anastrofi temanathothokisong ya 2. (1)
- 5.4 Hlalosa mohopolo o hlahellang melathothokisong ya 13 le 14. (2)
- 5.5 Bolela sekapuo se sebedisitsweng molathothokisong wa 24. (1)
- 5.6 Ke maikutlo afe a qholotswang ke thothokiso ena yohle? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.7 Akaretsa molaetsa wa thothokiso ena ka polelo E LE NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A:****30**

KAROLO YA B: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO

Araba potso ya buka eo o ithutileng yona feela karolong ena.

Kgetha mme o arabe potso E LE NNGWE feela, potso ya moqoqo kapa ya dipotso tse kgutshwane.

HOPOLA: Ha o araba potso ya moqoqo KAROLONG YA B, o tlameha ho araba ya dipotso tse kgutshwane KAROLONG YA C.

POTSO YA 6: POTSO YA MOQOQO**BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla**

Tikoloho e na le seabo ntshetsopeleng ya kgohlano. Sekaseka mohopolo ona o ipapisitse le ditaba tse amang Tsietsi le rangwanae Kotsi.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 7: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA A

'O ke ke wa fumana phomolo bophelong ba hao. Ke tla o tsoma nyene le bosiu, ke o sulafalletse bophelo. Ke tla o memela dikebekwa tse kgolo tsa lefatshe. Ke tla di lefa. Di tla o lelekisa di be di o fumane. O ke ke wa ba wa ratana le mang kapa mang. Ke tla o sotla moyeng. Nna ha ke sebakallwa. O tla be o kgutlele ho nna o hoshola, o tlo kopa hore ke o tshwarele. O tla be o tlo kgumama pela ka, o lle dikgapa, o nthapele hore ke o leballe, ke o inele matsoho metsing. Nna ke Mohanuwa, ha ke potele. Ha ke etswe tjena ke moshanyana.' A bua Mohanuwa. O bua le tse sa ngolweng pampiring ya mofuta ofe kapa ofe. 5

A bua tse mona tse akgehisang baruti. A di lokodisa ka tatelano ya tsona, mme le tsona tsa dumela ho tswa di entse mokoloko. Tsa tswa di le metsu, di le ntjhotjho, di hlaba haholo. Tsa tswa e le sefako sa dinehellwa hantle. 10

A kgaohana le tsona Tsietsi. A di utlwa, empa a kgaohana le tsona ka ha eka le ho di utlwa ha a ka ba a di utlwa. A arabela ntlha ya ho qetela e tswileng molomong wa Mohanuwa. 'Ha e le hore ke tla kgutlelela ho wena teng, o hlo le bale. O hlo le balle ruri. Leha ke se ke le setopo, ha ho ka thwe ke kgutlele ho wena, ke tla tsoha, ke hane hehehe! Ha ho sa le moo ke lakatsang ho teyana le wena.' 15

- 7.1 Tshohla kamoo ditaba tsa qotso e ka hodimo di thusang kateng ho senola maikemisetso a Mohanuwa paleng ena. (2)
- 7.2 Mantswe ana; 'O ke ke wa fumana phomolo bophelong ba hao,' a hlahellang qotsong e ka hodimo a thusa jwang ho ntshetsa pele kgohlano paleng ena? (2)
- 7.3 Ho behlewa ha Ditabe ho hlahisa Mmamasolomane e le mophetwa wa semelo se jwang? (1)
- 7.4 Mantswe ana; 'Tsa tswa di le metsu, di le ntjhotjho, di hlaba haholo,' a re bopela karaburetso ya mofuta ofe? E thusa jwang ho hlakisa maikutlo a Mohanuwa? (2)
- 7.5 Na o ka re bonyollo (ho ba meharo) ba lelapa la ha Kotsi bo ile ba ba tlisetsa mahlohonolo kapa tjhe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 7.6 Hlalosa hore ke eng e ileng ya tswala qwaketsano pakeng tsa Tsietsi le Mmamasolomane. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA B

'Le ke le bueng le Sebapolo lona bana ba ka,' ke mosadimoholo eo a se a momme habedi kapa hararo hobane le yena o ne a ye a nne a fupafupe. Ka matsatsi a mang o ne a hlile a bo tshela, mme le mohlantso oo bohale ba hae ba botjheng ba hae, bo ne bo hlahella poyaneng, bo totobala sa mphatlalatsane, naledi ya meso. 'Le ke le bueng le molala ona hore o tla nyala neng. Ke hore ha a eellwe hore nna ke se ke itsofaletse, mme ke se ke hloka ngwetsi? Ke kgathetse ke ho inama dipitseng leha ke sa ikutlwe. Ka nnete nna ke kgathetse.' 5

'Nna nke ke ka nyala le kgale!' ho ikarabella Sebapolo. 'Ho thusang ho nyala mosadi? Ha ho sa na basadi lefatsheng kajeno. Mosadi e se e le mosadi ka lebitso. Ntho tseo re di bonang malapeng mona di a tshosa. Ha di tshose, di a nyarosa. Mosadi ha a tshabe ho potela ka sekgutlwana le monna e mong, monna wa hae a ntse a le teng, Hwa ho tona ho filwe phasaphasa ya kgera, ho e momorotsa. Mosadi ha a tshabe ho rohaka monna wa hae a mmitsolla hara bana, pontsheng ya dira le metswalle. Mosadi ha a tshabe ho bolella bahabo tse mpe tse etswang ke monna, a mo nete a mo senye lebitso, empa tsa hae a di kwetlile jwalo ka lerumo ka kobong. Nna ha o ka utlwa ho thwe ke nyetse o tsebe ke mohlantso ke kgathetseng ke bophelo.' 10 15

- 7.7 Ke diketsahalo dife tse amanang le ho se tshepahale ha bomme paleng ena tse totobatswang ke mantswe a Sebapolo qotsong e ka hodimo? Bolela ketsahalo E LE NNGWE feela. (1)
- 7.8 Qolla lebaka le etsang hore Sebapolo a se nyale. (1)
- 7.9 Bolela hore ke thuto efe eo re ithutang yona paleng ena. (2)

- 7.10 Hlalosa tomatso e hlahiswang ke ketsahalo eo ho yona Tseleng a neng a tsieditse Motjhesi. (2)
- 7.11 Ho nkela Tadimo Letotolo bese eo a neng a e kganna ho ntshetsa poloto ya pale pele jwang? (1)
- 7.12 Ha o lekola Mohanuwa, o bona e le mophetwa wa mofuta ofe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 7.13 Na o nahana hore mongodi o kgonne ho sebedisa thehello ya lebitso la Tsietsi ho ya ka diketsahalo tsa pale ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 7.14 O ne o tla etsa jwang ha o bona moratuwa wa hao a kene dikamanong tsa marato le motho e mong empa a ntse a ratana le wena jwalo ka ha Mohanuwa a ile a ratana le Makgaola pela Tsietsi? (3)
- [25]**

POTSO YA 8: POTSO YA MOQOQO**DIEPOLLO – T Seema**

Tikoloho e na le seabo ntshetsopeleng ya kgohlano. Sekaseka mohopolo ona o ipapisitse le ditaba tsa pale ena tse amang Diepollo le Malome Theko.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 9: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****DIEPOLLO – T Seema**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA C

Bosiung boo ka lala ke sa bo hlotha, sesitahlohwana se nketsang. Batho ba bangata ba re ha o hatellwa ke sesitahlohwana ha se dintho tsa boloi, empa e le hobane o robetse hampe kapa o samme o thulametse ebe qetellong molala o ba bohloko. Ka lebaka la dintho tse etsahetseng motshehare wa letsatsi leo ke ne ke se ke nahana hore ha e sebe ke yena mosadimoholo ya nkgatileng. Ha ke re phapha, e ne e le ho ella mesong. Ka bona mosadimoholo a se a kgantshitse kerese a ntse a feralla haufi mane moo a behileng dinkgo tsa letsopa tse rebilweng. Ka phetla lesedi hanyenyane dikobong e le hore a se mpone hore ke mo shebile. Ka utlwa ho swahlamana ha dipampiri hara lefifi, ka re kajeno lena ke mo tshwere moloi enwa, haeba o hlola a di etsa ha ke kgalehile ke tla hle ke mmone.

5

10

Ho ya ka nna ngwana ka boloi ha se ditlhare, ha se ho palama lefielo, empa ke pelo e mpe. Motho ya lonya ke moloi, hobane ha a tswafe ho etsa ntho e kgolo jwalo ka ho bolaya motho. Ba re tlhaka ya boloi e thata e batla hore o bolaye motho eo o mo ratang, esita le ngwana wa madi a hao.

Ke ne ke se ke batla ho tsamaya. Mosadimoholo le yena o itse ho nna o tla ya bua le ntate Masuelle hore a tle a tsamaye le nna ka kariki ya dipere.

15

- 9.1 Mantswe ana: 'Bosiung boo ka lala ke sa bo hlotha, sesitahlohwana se nketsang,' a hlahellang qotsong e ka hodimo a re hopotsa ketsahalo efe e etsahetseng hoseng? (2)
- 9.2 Na o ka re bonyollo (ho ba meharo) ha Theko ho thusitse ho ntshetsa poloto ya pale pele? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 9.3 '... tlhaka ya boloi e thata, e batla hore o bolaye motho eo o mo ratang, esita le ngwana wa madi a hao.' Mantswe ana a re bopela karaburetso ya mofuta ofe? Karaburetso eo e thusa jwang ho hlakisa botebo ba ketso ena ya boloi? (2)
- 9.4 Ho kopana ha Diepollo le Mmamolete ho thusa jwang ho rarolla qaka eo Diepollo a neng a e na le yona ka nako eo? (2)
- 9.5 Bolela hore ke eng e ileng ya tswala qwaketsano pakeng tsa rangwane Leemisa le Mmadiepollo. (2)
- 9.6 Hlalosa tomatso e hlahiswang ke ketsahalo eo ho yona Mmapelepele a neng a hana ha Leemisa a ruta Diepollo ka le reng ba senyehelwa ke tjelete. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA D

Re ile ra arohana ka bona bosiu boo le Zeblon. Ka nako tse ding ha ho thwe karohano e bohloko, ke hopola letsatsing leo. Zeblon o ne a le sebete, a le sebete sa ho beha tau setswetse. Hona bosiu boo o ile a tshela noka ya Mohokare e ntse e jele ditlhokwa ke pula tsa lehlabula, a tshela maburung. O ne a rata dipolotiki ka pelo ya hae yohle, o tlohile hahabo Pretoria a fumane mosebetsi wa ho rupella sekolong sa temo Mangaung. O ile a lelekwa mosebetsing kamora hore a fumanwe ka dibuka tse thibetsweng tsa Steve Biko laeboraring ya sekolo, le bana ba bang ba sekolo ba ne ba reka dibuka tse ding ho yena. O ne a rata dipolotiki mohlomong le ho mpheta, empa ha ke na bonnete. Zeblon ka lebaka leo o ile a tshabela Lesotho; ha a fihla mona o ile a dula nako e etsang dikgwedi tse tshelatseng pele a fumana mosebetsi sekolong se seholo sa temo. 5

Ho fetile dikgwedi tse pedi Zeblon a tsamaile, ke sa fumane le molaetsa hore na o tsamaile jwang. Ke ne ke se ke nahana dintho di hana ho fela, ke se ke bona ha mapolesa a neng a mmatla ba mo fumane ba mo tshwere ba mo kwalletse. Banana ba bang bao ke sebetsang le bona ba ne ba sa bontshe ba nkutlwela bohloko. Motshewa e ne e le ya sa tsotelleng le ho feta. 15

'Tlohela ho ingamangama ka senokwane se ntseng se batlwa ke mapolesa.'

- 9.7 Ditaba tse qotsong e ka hodimo di bakile karohano ya moshwelella ya Diepollo le Zeblon ka mokgwa o jwang? (1)
- 9.8 Ho phetela Dikengkeng ditaba tsohle tse amanang le Zeblon ho rarahantse bophelo ba Diepollo ka tsela e jwang? (1)
- 9.9 Bolela hore polelo ena e qholotsa maikutlo afe ho Diepollo o be o tshetsetse karabo ya hao. (2)
- 'Tlohela ho ingamangama ka senokwane se ntseng se batlwa ke mapolesa.'
- 9.10 Bolela thuto eo re ithutang yona paleng ena. (2)
- 9.11 Ebe ntlhakemo ya mongodi ke efe paleng ee mabapi le setswalle sa Dikengkeng le Diepollo? (2)
- 9.12 Na o nahana hore mongodi o kgonne ho sebedisa thehello ya lebitso la Diepollo ho ya ka diketsahalo tsa pale ee? Tshetsetsa karabo ya hao. (2)
- 9.13 O ne o tla etsa jwang ha o lemoha hore moratuwa wa hao eo o seng o bile o kene lenyalong le yena o o nyamelletse sa ruri, ha a phete a kgutlela ho wena? (3)

[25]

POTSO YA 10: POTSO E TELELE YA MOQOQO**MME – NP Maake**

Tikoloho e na le seabo ntshetsopeleng ya kgohlano. Sekaseka mohopolo ona o ipapisitse le ditaba tse amang Mme.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 11: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****MME – NP Maake**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA E

Eitse ha ba qeta ho ithera, ba kgutla ho tla buisana le baeti. Ba kena ba dula fatshe. Bomme, kaha ba ne ba sa ka ba bona baeti, ba qalella ho dumedisa. Tsa bophelo tsa eba kgutshwanyane haholo, mme ha kenwa tabeng. Motho ya phuntseng ditaba e le ntate e mong ya phahameng, ya sekotlohadi, mme ka tshobotsi ho ipaka hore ntate yane wa Mofokeng, ya dulang komponeng, o hlile o ngwathile haholo ho yena, leha e ne e se ntate, e le malomae, hoba ntatae o se a ne a ikele badimong. Sena Rakgadi o ne a e so ka ba a se hlokomela, hoba batho ha ba tadingwe ka mahlong ha ba tlile ka taba tse tjena.

5

Motho a di beha hantle jwalo ka monna Mosotho, a sa tata. Lentswe le hlakile, a bua a ntse a thetha sehohlola, a akga leihlo ho bana ba habo, hore ba ananele kamoo a behang ditaba kateng. Le bona ba se mo swetse, ba nna ba dulela ho oma ka dihlooho, mme motho wa rona a kgothala, a thetheha hle. Motho ya tsebang bokgeleke ba Basotho ha ba tlilo qela mohope wa metsi, o tla utlwisisa hore ha ditaba di behwa ke kgeleke di monate jwang. A bolela kamoo mora wa bona a kgahlilweng ke ngwana wa mona lapeng, a mo hlalosa hle, yaka o a mo tseba o kile a mmona, a bona le mesebetsi ya hae. Yare ha a qeta, batho ba qala ho phefomoloha, eka nako ena kaofela eo a neng a bua ka yona ba ne ba sa heme.

10

15

- 11.1 Hlalosa tomatso e hlahiswang ke kamoo motho ya neng a thethesa bohadi ba Thollo a shebahalang a tshwana le Thollo kateng. (2)
- 11.2 Hlalosa hore mantswe ana a re bolella eng mabapi le ditho tsa lelapa lee mahlong a Thollo.
'... a mo hlalosa hle, yaka o a mo tseba o kile a mmona, a bona le mesebetsi ya hae.' (2)
- 11.3 Hlalosa qwaketsano e bakilweng le lenyatso leo Bafokeng ba Matatiele ba neng ba e na le lona ho basadi ba Kgauteng. (2)
- 11.4 Ho hloka thahasello ha Thollo mabapi le ditaba tsa Mme tseo a neng a di phetelwa ke Mmateboho ho re bolella eng ka botho ba Thollo? (1)
- 11.5 Bothata boo Mme a neng a eba le bona mabapi le ho iswa sepetlele ha a kula bo ne bo bakwa ke eng? (2)

- 11.6 Bolela hore ke eng e neng e sa jese Dikeledi ditheohelang mabapi le ho nyalwa ke Thollo. (2)
- 11.7 Hlalosa kamoo mongodi a hlahisang maemo a sa kgolweheng kateng paleng ena. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA F

Re se re ka inahanela hore hoja Mme e ne e se motho ya tjena, empa e le motho ya meharo, ya ipatlelang tjehelete, hore ho ka be ho ile ha etsahalang. A ka be a ile a iketsa makgephola wa nnete, kapa lona lethuela, a ba a nna a laola batho, a ba fomisa, a ja kgomo le podi, ponto le sheleng, a noha le ho phekola tseo a sa di tsebeng, jwalo ka ha ho etswa mehleng ena. Ntho tsena tsa mejo ke tsona tse sentseng seriti sa bongaka ba mmakgonthe ba Sesotho, bo neng bo phedisa batho ho tloha mehleng ya bohohoholo ho fihlela kajeno. Ana se teng setjhaba se kileng sa phela ntle ho ditlhare le dipheko tsa setso? Na ekabe batho ba ile ba phela ho fihlela kajeno ba se na tshireletso ya ditlhare tsa setso, hara mafu a makanakana a bileng teng ho tloha melokong ho isa melokong? 5

Ka baka la meharo ena, eo Mme a sa kang a ba a e nahana, ke ka hona kajeno tjhaba tse ding di kgonang ho kgella bongaka ba Sesotho fatshe, mme ha di bontsha ka moo bo fokolang ka teng, di supa bongakanantshonyana, hobane ha di tsebe ngaka tsa popota, tseo ereng ha lefu le di hlola, di se tsekelle ho fumana mejo, empa di re: 'Hona le ngaka e nngwe eo ke e tsebang, eo le ka e fumanang ha le ka ya ha morena Seattle, la fihla la botsa teng.' 10 15

- 11.8 Bolela lebaka le entseng hore Mme a se ke a iphetola makgerenkwa wa popota kaha o ne a tseba meriana ya Sesotho e phekolang. (1)
- 11.9 Qeto eo Mme a ileng a e nka ha a fihla ha Dikeledi ha a lemoha hore monna wa hae o se a nyetse e susumeditswe ke eng? (1)
- 11.10 Tshohla qeto ya Dikeledi ya ho nyalwa ke motho eo a neng a se na dikamano tsa lerato le yena. (2)
- 11.11 Seabo seo Mme a bileng le sona ka ho dula ha Diseko e bile sefe ho fetoleng maemo a phedisano a ha Diseko? (1)
- 11.12 Ha o lekola Mmateboho o bona e le mophetwa wa mofuta ofe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 11.13 Ebe ntlhakemo ya mongodi ke efe paleng ee mabapi le banna ba siyang malapa a bona mahaeng ba tle Kgauteng ba tlo sebetsa? (2)
- 11.14 Ke maikutlo afe a qholotswang ke sehlohlolo sa buka ena ha Thollo a hloleha ho sireletsa mohatsae kgalefong ya Bafokeng ba Matatiele? Tshehetsa karabo ya hao. (3)

[25]

POTSO YA 12: POTSO E TELELE YA MOQOQO**TUTUDU HA E PATWE – M Mahanke**

Tikoloho e na le seabo ntshetsopeleng ya kgohlano. Sekaseka mohopolo ona o ipapisitse le Dikgapane paleng ena.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 13: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****TUTUDU HA E PATWE– M Mahanke**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA G

'Empa ha se maobanyana moo ha o re o rerile ho hapisa pelo ya hao habo Motsamai na, mmanyeeo?'

'Mme, ho jwalo. Empa ha ke re ho robala ke ho fetoha. Le nna ha ke tsebe hore ho etsahalang ka nna. Ke rata titjhere Tutudu ka pelo yohle ya ka.'

'Le se le ... Ntefeleng, o reng? O se o ...?'

5

'Tjhe, mme. Ha ho so be le letho pakeng tsa rona. Hantlentle ha ke ntse ke re "rona", ke a fosa. Titjhere Tutudu ha a so re letho. Empa ke tshaba ho ba phokojwe ya tshalamorao.'

'Mamela, he, nana: Ha eba o tiile o na le maikutlo, etsa hore taba ya hao e hlake pele selemo se fela, o iphumane o le hole le yena.' Mantswe a mmae a rothetse ha monatjana maikutlong a Ntefeleng. Le ha ho le jwalo mmae o bua taba tsa mafelo a selemo. Mohlomong ke hobane a se ka sefubeng sa hae. Mohlomong ke hobane a sa tsebe ka botlalo se kgwebethang ngwana enwa wa hae. Le ha ho le jwalo Ntefeleng a rera, a ba a qeta. Hang, hoba ho jowe, a pholapholatsa dijana, a di beha kwana. A kena ka kamoreng. A tswa a se a le jwalo. A betseha ...

10

15

Kwana Letsheng e kgitlile lejwe. Taba tsa Thebe di hana ho kopana hantle. Mokete ona o tswela pele hobane batho ke bao ba memehile. Ba rekang ba a reka, mme bohola ke diqwedi tsa mehla. Ba bang ha ba na le letho ...

13.1 Mantswe ana a hlahellang qotsong e ka hodimo a pepesa maikutlo a jwang a Mmantefeleng? Tshehetsa karabo ya hao.

'Empa ha se maobanyana moo ha o re o rerile ho hapisa pelo ya hao habo Motsamai na, mmanyeeo?'

(2)

13.2 Hlalosa hore mantswe a Ntefeleng qotsong e ka hodimo a reng: 'Empa ke tshaba ho ba phokojwe ya tshalamorao,' a hlakisa mekgwa ya bophelo ba sebaka seo jwang.

(2)

13.3 Bolela sesosa se entseng hore ditaba tsa Letsheng di kgitle lejwe.

(2)

13.4 Nnetefatsa maela a reng 'Leshano ha le na mokoka' o ipapisitse le sehlohlolo sa pale ena.

(2)

- 13.5 Ke leano lefe leo Thebe a ileng a le sebedisa ho ngoka baithuti hore ba be ka lehlakoreng la hae la ho kgesa Tutudu? (2)
- 13.6 Ho swaba ha matitjhere a Sedibeng mohla mohlalobi wa dikolo a neng a tllilo a thoholetsa ho ne ho bakwa ke eng? (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA H

'Ho na le titjhere mona e bakileng mofereferere sekolong le hara motse. Ho thwe o hlanya bohanya. Ke re bona ba ho ja jwang le dikgomo.' Pele a ka tswela pele a hla a kenwa hanong ke yena Tutudu ka sebele. 'Wa mma, o re titjhere o etsang?'

'Ho thwe o isa bana hodimo le tlase, hammoho le yona prinsipala eno eo a e fileng tjo-tjo. Wena o kile wa bona kae lenyowane e se e le lona le laelang bao e leng kgale ba ewa ba tsoha le sekolo?' 5

'O reng, na?' Ho boela ho botsa Tutudu. 'Ke re prinsipala eo wa teng. Ho thwe ke mang?'

'Tselapedi.' Ho thusetsa e mong ya neng a mametse a ntse a kgutsitse. 'E, yena Tselapedi eo wa teng. Ho thwe lehlanya lena le mo isa hodimo le tlase; empa hobane o fuparisitse ha ho letho leo a ka le etsang.' 10

'Ka mokgwa o jwalo mothamo o mo kwetse molomo!' Ho phehisa Tutudu, a bile a ipolaisa ditsheho. 'Monna heso, o tseba tjo-tjo hantle tje? E o fetola lekgoba la monga tjehelete, e sa natse bophahamo ba setulo seo o leng ho sona. Ke mona ka baka la ho amohela tjo-tjo Tselapedi o se a lokela ho ikobela thato ya molata ona o tllilo bolaya bana ba Thabure ka sehloho. Eka ba ka mo lelekella mmoho le molekohadi ona oo a o tlisitseng mona.' 15

Ha ba ntse ba bua jwalo pina e ne e ntse e kgabola.

- 13.7 Ho ikakgela ka setotswana mosebetsing ha Tutudu ho re hopotsa ketsahalo efe e etsahetseng mohla dikolo di neng di bulwa? (1)
- 13.8 Mantswe ana: 'Ka mokgwa o jwalo mothamo o mo kwetse molomo!' a re kumela eng mabapi le kelello ya Tutudu? (1)
- 13.9 Bolela ketsahalo E LE NNGWE e nnetefatsang kamoo sefutho sa tikoloho ya Thabure se ileng sa ikutlwahatsa kateng boitshwarong ba Dikgapane. (2)
- 13.10 Ho fetola mohopolo ha Dikgapane mabapi le titjhere Tutudu, ho bopa tharahano ya pale ena jwang? (2)
- 13.11 Ebe ntlhakemo ya mongodi ke efe paleng ee mabapi le batswadi ba Thabure kgodisong ya bana ba bona? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 13.12 Na o nahana hore mongodi o kgonne ho sebedisa thehello ya lebitso ka Tutudu ho ya ka diketsahalo tsa pale ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 13.13 Lefufa leo Thebe a neng a e na le lona mabapi le Tutudu le etsa hore o ikutlwe jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (3)

[25]**KAPA**

SENGOLWA SA BOHOLOHOLO

Araba potso E LE NNGWE feela ho sengolwa sa bohoholo.

POTSO YA 14: POTSO E TELELE YA MOQOQO**KE QATI E A LOMISANWA – SJ Mamashela**

Bohlale le sebete ke diyathoteng di bapile. Sekaseka makgabane ana, mme o bontshe kamoo a itlhalisang kateng tshomong ya Moshanyana wa Senkatana le ho dithoko tsa Morena Moshoeshe ebe o hlahisa ntlhakemo ya hao ka ona.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 15: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****KE QATI E A LOMISANWA – SJ Mamashela**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA I**MASOPHA (Ntwa ya Tlokoeng)**

- 1 Ngwana mosadi wa kgwele a mamela,
- 2 A utlwa ha ho latolelwa Bakoena
- 3 Mohla dikgomo di nkuwang Botha-Bothe,
- 4 Kgomo tsa kgutsanyana yabo Mohato.
- 5 Le no di ja le di siya masapo,
- 6 Mohla a holang a ya di batla.
- 7 Sa hlaha ka pelo mpeta
- 8 Seoli sa boNthe le Mahlape.
- 9 Ntsu e kene meraka ya Bakhothu,
- 10 Ya kena ya Bakhothu le Baropoli,
- 11 Ya re Morwa a tlo bolawa kwano!
- 12 Mofihlamedi wa lona, wa Matsitsa,
- 13 O fihlametse maqheku a mo seba.
- 14 Ba re kajeno ho hlahile Mapate:
- 15 A patahanya masohana,
- 16 A hlaba batho ka rumo le le leng!

- 17 Lerumo la ngwana Posholi, serumo,
- 18 Le leng la ngwana Posholi, seripa,
- 19 Le ripileng hlooho ya Molapo!
- 20 Yena ha a iphe, ha a ipolele;
- 21 Ha a inee ka molomo, Letsitsa,
- 22 Seboku le sona se ka mmolela,
- 23 Sa mmolela sa re wa hlabana.

15.1 Ke mang ya bitswang 'Ngwana mosadi wa kgwele'?

(1)

- 15.2 Ke bomang ba neng ba hapa dikgomo tsa Bakoena ho ya ka molathoko wa 9? (1)
- 15.3 Moelelo o otlohileng wa 'ho fihlamela' ke ofe? (2)
- 15.4 Hlalosa se hlakiswa ke polelwana '... wa Matsitsa' molathokong wa 12 o ipapisitse le tsela eo lebotho la Masopha le neng le lwana ka yona. (2)
- 15.5 Melathoko ya 15 le 16 e hlalosa Masopha e le motho wa semelo se jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 15.6 Na ke leano le letle hore pele Masopha a hlasela dira tse kgolo (Batlokoa) a qale ka dira tse fokolang (Bakhothu le Barwa)? Tshehetsa karabo ya hao. (3)
- 15.7 Mothofatso e sebedisitsweng molathokong wa 22 e matlafatsa mohopolo ofe ka morena Masopha? (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ya tshomo ya Tlhapi, Kgoho le Leeba ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA J

Ba re e ne e le Kgoho a ntse a tsamaya a sela dijo. A faputla ka hare ho motse le motsana a sa kgone ho fumana seo a ka kgorisang kilana ya hae ka sona. Yaba o tsamaya jwalo a ntse a fata ho fihlela a iphumana a le thoteng haufi le noka ya Lefokotsane. Eitse ha a ntse a thwenathwena jwalo pela noka, a kgahlwa ke kamoo noka ena e hwasang kateng. Yaba o ema pela yona mona ho boha botle ba tlhaho ena ya Mmopi. Ha a ntse a eme jwalo, yaba Tlhapi o atamela haufi le yena. 'Dumela weso,' ke Tlhapi eo. 'Dumela mannyeo,' ke Kgoho eo. 'Ke ntse ke iphatela dijo hoba mpa yona ha e na sekoloto. Ke lekile ho fatafata ka hare ho motse, empa ha ke a fumana ho lekaneng. Yaba lephako le ntsokotsa jwalo, la ba la nkgothomelletsa kwano. Ke nyorilwe ha o mpona ke eme mona. Ebe o ka ntumella ho inyorolla? Ke Kgoho eo. 'Tjhe, ha ho molato wa letho, empa o itlhokomele. Mona moo re phelang teng, ho na le mefuta ya dibatana le dihahabi tse kotsi. E nwa, o be o itlheke weso.' Ke Tlhapi eo. 'Ke a leboha mannyeo ha e le mona o ntlhokomedisa ka dilalome tsena tse kotsi. Ruri ke leboha mosa oo o nang le wona.' Ke Kgoho eo. Ha a realo yaba o qalella a diketsa molomo ka hare ho metsi, mme yaba o a inyorolla. A boela a kgutlela ka hare ho motse lephako le kwalehile. 5 10 15

- 15.8 Kgoho o tsebile Tlhapi ka mokgwa o jwang? (2)
- 15.9 Akaretsa phapano e dipakeng tsa sebaka seo Kgoho a neng a phela ho sona le seo Tlhapi le Leeba ba neng ba phela ho sona. (2)
- 15.10 Bofokodi bo boholo ba Kgoho e ne e le bofe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 15.11 Ke thuto efe eo o e fumanang tshomong ena? (2)
- 15.12 Dibatana le dihahabi ke bahanyetsi ba Kgoho ka mokgwa o jwang? (2)
- 15.13 Ke hobaneng o nahana hore Tlhapi le Leeba ke baeletsi ba nnete? (2)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TSHWANTSHISO

Araba potso ya buka eo o ithutileng yona feela karolong ena.

HOPOLA: Ha o arabile potso ya moqoqo KAROLONG YA B, araba dipotso tse kgutshwane karolong ena. Ha o arabile dipotso tse kgutshwane KAROLONG YA B, jwale araba ya moqoqo.

POTSO YA 16: POTSO E TELELE YA MOQOQO

SEYALEMOYA – RH Moeketsi

'SEKGOBO SA TSHIFANALEHATA' – J Radebe

Basotho ba dumela hore methokgo ya Sesotho e thusa ho phekola mafu a fapaneng. Hlahisa ntlhakemo ya hao mabapi le kamoo mongodi a sebedisitseng Ramanaka ho thunthetsa setso sena sa Basotho tshwantshisong ena.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]

POTSO YA 17: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE

SEYALEMOYA – RH Moeketsi

'MME MPOLAYE' – A Moloi

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA K

[Ke femeng ya ditshepe ka mona ka Sebetsang. Ke nako ya kgefutso, mme Sefako le Moremi, metswalle mona mosebetsing, ke bana ba ja lekomo.]

- MOREMI:** O a tseba hore rona boMoremi weso, re phelela re thabisa mafumahadi a rona. Re ne re itse kgalo ka mona ka Thekong, ke bolela kwana Metsing, nna le mohatsaka Dineo. 5
- SEFAKO:** Wa tla wa e hatella he taba eo. Ka mantswe a mang o re rona ha re thabise mafumahadi a rona, Moremi?
- MOREMI:** Tjhe ha ke tjho jwalo, empa ke ne ke araba potso ya hao ya hore na ke ne ke ile kae mafelong a beke.
- SEFAKO:** Tswela pele he, ke mametse. 10
- MOREMI:** Monna, monate o mokalo ke ne ke qala ho o utlwa! Ke re rato la botjheng la rona ke ha le tswile ka lebokoseng! Feela re ne re siile enwa moradi wa rona Mmantwa hore le yena a ke a sale ha re sa thabelane jwalo le mmae.
- SEFAKO:** Ke a utlwa. Jwale le kgutlile neng?
- MOREMI:** Re kgutlile maobane ka kgitla. Ha o bone ha ke kgathetse hakale. Jwale wena o hlotse jwang mafelong a beke? 15
- SEFAKO:** Kgidi! Le nna weso ka nnete ke ne ke thabile hampe. Ke ile ka re kgalo mane sepatala, mme ka fumana ntho di hlahile di le ntle, di kgahla mahlo a di bohileng!
- MOREMI:** Ako no tlohela dilotho Sefako, o bue ntho e utlwalang hle. 20
- SEFAKO:** Ha o tatile tjena jwale ke tla hloleha ho o phetela tsona hantle! Na o a se tseba sebopuwa see seo ho thweng ke mosadi? Ha o batla ho se bona hantle, o ke o fapohele mane sepetlele!
- MOREMI:** Ha ke tsebe hore o a swaswa kapa o tiile na ...

- 17.1 Hlalosa hore ke lebaka la eng ha Sefako a kgobohelwa ha Moremi a re bona ba phelela ho thabisa mafumahadi a bona qotsong e ka hodimo. (2)
- 17.2 Mantswe ana: 'Ka mantswe a mang o re rona ha re thabise mafumahadi a rona ...?' a re kumela boikahlolo ba Sefako jwang? (2)
- 17.3 Ketso ya Sefako ya ho kganna koloi ka lebelo le phahameng e qholotswa ke eng? (2)
- 17.4 Hlalosa bobbe boo Dineo a ipabolang ka bona tshwantshisong ena. (2)
- 17.5 Bapisa botho ba Sefako le ba Moremi. (2)
- 17.6 Bolela mofuta wa kgohlano o hlahellang tshwantshisong ena o be o tshehetse karabo ya hao. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA L

[Ke ka koloing e mathang ka lebelo le leholo. Sefako le Mmantwa ba tshohile hampe.]

- SEFAKO: Thola Mmantwa! ... Ha o tsebe hore Moremi re sebetsa le yena!
MMANTWA: Empa o kganna jwang abuti Fako! ... Bona! ... Bona! Fa-kooo! ... Jo ... Jo ... Koloji ... Ra thula ... Ra phethoha ... Ra shwa ... Jo nna ... Jo-o ... o ... o! 5
- SEFAKO: Itjhuu! ... Ka batla ke ... ke shwa bana ba ka ba le hole. Itjhuu! Mmantwa, o ntshwarele moratuwa ... Itjhuu! ...
MMANTWA: Ha ke moratuwa wa hao nna! ... Se ka nna mpitsa jwalo! Athe o tsofaditse bohata moo! ...
- SEFAKO: Itjhuu! ... Se bue hampe ha jwalo Mmantwa ... Re lokela ho itshwasolla mona ... Re bue ditaba hantle le wena! 10
MMANTWA: Ha ho letho leo ke le buang le wena nna! ... Itjhuu ... Re tswa jwang mona ... Thusang! Be ... ke mang enwa ... Ke ... ntate? Ntate nthuse hle!
- MOREMI: (O tswa ka koloing ya hae) Ke bana hona mona! ... Dineo, tlo o bone.
DINEO: Ao basadi ... ekaba ngwanaka o ntse a phela? 15
MOREMI: Ha se wena o ka botsang potso eno! O a dumela kajeno hore ke ngwana hao? Emella kwana ke bone hore re ka etsang pele re bitsa mapolesa le koloi ya bakudi.
- SEFAKO: Jo nna weee! ... Ao Moremi ngwaneso!
MOREMI: Ke ngwaneno nna! ... O a kula he! ... 20
MMANTWA: Ntate! ... Ntate! ... Ntate mme o kae? ...
MOREMI: Ako thole wena mmadithatshana towel! O mo bitsa hantle mmao hobane ke yena ya o susumeleditseng moo? ...

- 17.7 Hlalosa mothinya o sa lebellwang o hlahiswang qotsong e ka hodimo. (2)

- 17.8 Hlakisa phanyeho tshwantshisong ena. (2)

Difuperweng tsa pampiri ena di se sebediswe ntle ho tumello

- 17.9 Sehalo se ikutlwahatsang mantsweng ao Mmantwa a neng a a lebisitse ho mmae kamora ho fumana kotsi ya koloi ke se jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 17.10 Na mongodi o atlehile ho hlahisa tlholo dingolweng tshwantshisong ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 17.11 Na mongodi o atlehile thehellong ya lebitso la sehlooho sa tshwantshiso ee ya 'Mme Mpolaye'? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 17.12 Ke eng eo o ka e etsang ha o lemoha hore o hlolehile ho kgalemela ngwana wa hao, mme dikeletso tsa hao di mo kentse mathateng jwalo ka ha Dineo a entse? (3)
- [25]**

POTSO YA 18: POTSOE TELELE YA MOQOQO**HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki**

Mongodi o sebedisitse Molefi ho bontsha hore setso se ntse se na le seabo bophelong ba tswelopele. Tshohla bonnete ba mohopolo ona.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 19: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA M

[Ke motsemoholo Maseru. E sa le hoseng ho hoholo letsatsing lena la Moqebelo]

JWALANE: Ho thusang hobane leha nka ka o bolella yena o ke ke wa mo tseba?

MOLEFI: Le ha eba nke ke ka mo tseba, ke batla hore o mpoelle hore ke mang.

JWALANE: Heng ke bona eka o tla ntena jwale mmanyeo! Motho eo o apere diaparo tse aparelwang lengolo la BA, e leng eo a e fumaneng hona mona *National University of Lesotho*. Ha o mmona a le jwalo ke ntata ngwana enwa wa ka. O ne o reng hape? 5

MOLEFI: Jwalane, nako e yohle o ntse o tholetse eng? Ke hobaneng ha o ile wa ntlohella hore ke be ke romelle bontate heno ba be ba ntshe le bohadi boo beno ba neng ba bo batla? Hona ke hobaneng ha beno ba sa ka ba bolela hore o na le ngwana? 10

JWALANE: Molefi, ako tlohele ho nna o ntse o ntlhodiya. Ke hobaneng ha o sa re bao bontatao ba yo lata bohadi boo o ntseng o ntlhodiya ka bona?

MOLEFI: Jwalane, ha ke batle ha o ka nkenya molekong. Dipuo tsa hao di ka nna tsa hulela motho molekong. E re ke hle ke tsamaye pele ke kena molekong. Empa pele ke etsa jwalo, ke batla ho o bolella hore o nthutile hore na kgarebe e lokelwa ho tshetjwa ho fihlela hokae. Ho tloha hona kajeno lena, nna le wena re arohane, mme re arohanetse ruri. Ruri ho lekane ho fihlela hakana. *[Ha a realo a be a se a ema a tsamaya.]* 15

19.1 Hlalosa hore ke ka lebaka la eng ha Molefi a ne a halefile ha a bua le Jwalane qotsong e ka hodimo. (2)

19.2 Hlalosa kamoo sefutho sa tikoloho ya Maseru se ileng sa ikutlwahatsa kateng boitshwarong ba Molefi. (2)

19.3 Hlalosa sehalo se ikutlwahatsang mantsweng ana a latelang a Jwalane. 'Ke hobaneng ha o sa re bao bontatao ba yo lata bohadi boo ...?' (2)

19.4 Tjhadimo ya mongodi ke efe tshwantshisong ee mabapi le banana ba rutehileng? (2)

- 19.5 Mofammere o itshenola e le sebakadi sa mofuta ofe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 19.6 Ho ya ka diketsahalo tsa tshwantshiso ena, maikutlo a hao ke afe mabapi le boitshwaro ba Morongwe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA N

[Molefi, Mofammere le Ramafothole ba tshaketsa hae mafelong a beke ena eo re kopanang le bona ka yona ...]

- DISEBO: [O a hihitsa]. Jo-o! ra le bona we-e! Ekaba ke mang ya tla thusa lelapa le lesa? 5
- PITSO: Disebo! ako se ka etsa mona ha ka bohateneng! Thola! Ako tlohele ho iketsa mohetene! O hlokelang tumelo? Hobaneng ha o lebala hore Jesu ha a hlolwe ke letho? 5
- MOFAMMERE: Ntho e ileng ya mmakatsa baheso ke hore nakong eo e kang ke tla elellwa hore na batho bao e ne e le bomang, ke ha ba nyamela nyame! Banna, ka se ke ka tshoha hona mohlang oo lekgale! 10
- TAKADIMANE: Molefi yena ha a ka a tseba batho bao? 10
- MOFAMMERE: Tjhe, ha e le Molefi yena ha a ka bona letho hobane nakong ela eo ke neng ke mo tsosa ka yona e ne eka motho ya neng a ile le maidiidi. Etswe ketsahalo ena e etsahetse kapele bona ba ho panya ha leihlo. Ke a kgolwa dintho tsena ke qetang ho le bollela tsona di lekane ho bontsha hore e ka nna ya ba Molefi o sentswe ka boomo ka ditlhare. 15
- MOJABENG: Ehlile ho jwalo ngwanaka. Jwale o reng ntata Molefi ka ditaba tse tse mahlonoko tseo Mofammere a di phetileng o ntse o le teng, o imamelletse ka tsa hao ditsebe? 20
- PITSO: Ke le bolelle hakae hore nna nke ke ka tla etsa dintho tse tsa bohete ha ka moo? Hona ke hobaneng ha le sitwa ho lemoha hore metsi ane a thapelo ao Molefi a a filweng ke mme elwa wa moporofeta a sebeditse? Haeba a ne a sa sebetse baloi bao Mofammere a qetang ho bua ka bona ... 25

- 19.7 Puisano ena e ka hodimo e senola ngangisano pakeng tsa ditumelo dife tse pedi? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 19.8 Bolela mofuta wa kgohlano o hlahellang tshwantshisong ena o be o tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 19.9 Sepheo sa mongodi ke sefe sa ho hlahisa Mapetla e le sebakadi se loyang? (2)
- 19.10 Hlakisa phanyeho tshwantshisong ena. (2)
- 19.11 Ebe mongodi o atlehile ho hlahisa tlhoko dingolweng tshwantshisong ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 19.12 Ke eng eo o ka e etsang ha o lemoha hore mofumahadi wa hao ke motho ya sa tshaphaleng jwalo ka ha Molefi a ile a lemoha ka Morongwe? (3)

[25]

POTSO YA 20: POTSO E TELELE YA MOQOQO**LEJWE LA KGOPISO – T Letshaba**

Sesotho se re monna ke hlooho ya lelapa. Naledi o qetelletse a wetse lerabeng la ho utlwana le Mohlouwa ka lebaka la hobane Tsietsi a hlolehile ho ba hlooho ya lelapa. Sekaseka mohopolo ona o be o hlahise ntlhakemo ya hao.

Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450.

[25]**POTSO YA 21: DIPOTSO TSE KGUTSHWANE****LEJWE LA KGOPISO – T Letshaba**

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA O

[Ke phirimana motseng wa Kgotsong. Tsietsi le Thapelo ba ho le leng la mabenkele a Mohlouwa. Ba itokisetsa ho tjhaisa.]

TSIETSI:	Monna, bophelo ba mekhukung mane ha bo monate le hanyenyane feela. Ke tjho moloi ya pelo e thata a ke ke a mamella masisapelo ana ao re a mamelleltseng. Tjhe, le teng ha ho letho leo motho a tla hlolang a le etsa, hoba ha se jwale re theosa re nyolosa re batla thuso, Mme mawa ohle a rona a tswetse boyeng jwalo ka mofufutso wa ntja. [O a tholathola] Ho bua nnete, weso, ke batla ho falla sebakeng seo sa baipehi, feela ke lahlehetswe ke malepa.	5
THAPELO:	Jwale o tla etsa jwang hore le falle moo, hoba ho hlakile o suha lerapo la puleng kamehla ha pula e ena? Ho fetafeta moo le wena o sa tjho hore ha o thabele bophelo ba moo o dulang teng.	10
TSIETSI:	Ruri ha ke tsebe hore ke qale hokae ha ke araba potso eo ya hao, monna Thapelo.	
THAPELO:	Ha o tsebe hore o tla etsa jwang ha kgomo e kentse leoto kgamelong tje?	15
TSIETSI:	Monna, ha se jwale re etsa dikopo mane lekgotleng la motse hore le rona re ahelwe ntlo ya mmuso e theko e tlase, empa le kajeno lena ha ho e so be le nko ho tswa lemina. Ke ile ka ba ka ikisa ka seko mane dikantorong tsa majoro e le ha ke ilo batlisisa hore ho nkang sebaka ke eng, feela le teng ha ke a fumana thuso ya letho.	20
THAPELO:	Mohlomong dikopo tse entsweng monongwaha tjena di ngata bo thibang letsatsi. Ke tshepa hore ya hao ba tla e ananela ha mmela o ntse o puta ...	

- 21.1 Polelo ena 'Ha o tsebe hore o tla etsa jwang ha kgomo e kentse leoto kgamelong tje?', e re bolella ka maemo afe a ditaba? (2)
- 21.2 Ke ka lebaka la eng ha Mmabatho a ne a kgothalletsa monna hore a tebele Tsietsi le Thapelo mosebetsing? (2)
- 21.3 Tjhadimo ya mongodi ke efe tshwantshisong ee mabapi le basadi ba motseng wa Kgotsong? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 21.4 Hlalosa kamoo mongodi a sebedisitseng tlholeho kapa tlhaho ho senola maemo a bophelo ba ha Tsietsi. (2)
- 21.5 Bolela lebaka la ketelo ya Pheleu ha Naledi. (1)
- 21.6 Ketso ya Pheleu ya hore a nne a bue basebetsi ba bang hampe ho Mohlouwa e etsa hore o be le maikutlo a jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 21.7 Hlalosa mofuta wa kgohlano o hlahellang tshwantshisong ena o be o tshehetse karabo ya bona. (2)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko, ebe o araba dipotso tse e latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa buka yohle.

TEMA YA P

[Mohlouwa o kena kantorong ya hae a kgenne haholo. Basebetsi kantle ka mona ba ngadile mosebetsi, mme ba tloatlola ka leoto le le leng. Bang ba phahamisitse diphousetara tse ngotsweng dingongoreho tsa bona. Ho bile ho na le leruhadi le letsho la taere tse tukang.]

- MOHLOUWA: Se ka mpotsa ditsiebadimo tjena le wena. Tsamaya o ilo mpitsetsa Thapelo, o re ke batla ho mmona hona jwale tjena ka ho panya ha leihlo. 5
- PHELEU: Ka boikokobetso, monghadi, ke tshaba ho teanya mahlo le bahwanti bano.
- MOHLOUWA: Pheleu, o hana ha ke o roma na, monna? 10
- PHELEU: Ha se hore ke hana ha o nthoma, monghadi.
- MOHLOUWA: Jwale?
- PHELEU: Basebetsi ba ile ba ntemosa hore le nna ha ba sa batla ho mpona le moo ke hatileng teng. Jwalo ka ha ke se ke hlalositse ba re ke lejelathoko ebile ke nna ya entseng hore Tsietsi a lelekwe mosebetsing. 15
- MOHLOUWA: Jwale o batla hore ke rome mang ha e le moo le wena o tshaba ho teanya mahlo le boThapelo?
- PHELEU: Ke tla loha leano, monghadi.
- MOHLOUWA: Tlola matjato, etswe nako e se e re behile merebele habohloko feela. 20
- PHELEU: *[O ya a lebile monyako, empa ha a fihla ho ona o a ema.]* Feela menyenyetsi e tletsetletse ka wena ka ntle ka mona, monghadi.
- MOHLOUWA: Ke menyenyetsi efe eo o buang ka yona jwale, Pheleu? Hona hobaneng o ntse o sa ntjwetse ka yona nako ena kaofela?
- PHELEU: Ke hobane le nna ke maketse haholo, mohlompehi, mme ke swabile nko ho feta molomo. 25

- 21.8 Ke menyenyetsi efe eo Pheleu a buang ka yona, mme e hlahisitse mothinya o sa lebellwang ka tsela e jwang tshwantshisong ee? (2)
- 21.9 Ho fihla ha Seipati ha Naledi a mo fumana a ntse a ntsha metsi ka tlong e re bopela karolo efe ya poloto? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 21.10 Mantswe ana 'Jwale o batla hore ke rome mang ha e le moo le wena ...' a re hopotsa ketsahalo efe e etsahetseng pejana tshwantshisong mona? (1)
- 21.11 Hlakisa phanyeho tshwantshisong ena. (2)
- 21.12 Ebe mongodi o atlehile ho hlahisa tlholo dingolweng tshwantshisong ee? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 21.13 O ba le maikutlo a jwang ha o lemoha hore Tsietsi o phoqilwe ke mmasepala ka ho se mo ahele ntlo ya RDP le ke mohiri wa hae ka ho mo tebela ntle le mabaka mosebetsing? Tshehetsa karabo ya hao. (3)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 25
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80

